

TREJSI
ŠEVALIJE

OSTRVO
STAKLA

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Tracy Chevalier

THE GLASSMAKER

Copyright © 2024 by Tracy Chevalier

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

OSTRVO
STAKLA

Kratko objašnjenje o vremenu *alla Veneziana*

Grad na vodi živi prema sopstvenom časovniku. Venecija i njena susedna ostrva oduvek su delovali kao da su skamenjeni u vremenu – a možda i jesu. Grad je podignut na drvenim nosačima iznad lagune, prošaran je kanalima, a njegova estetika i najveći deo prefinjene arhitekture ostali su neizmenjeni stotinama godina. Čamci možda danas imaju motore, ali vreme i dalje kao da teče drugačijom brzinom nego u ostatku sveta.

Jedan od venecijanskih svetlucah dragulja vekovima je bilo staklo s njegovog obližnjeg ostrva Murana. Staklo je neobičan materijal, pesak od kog se pravi čarolijom postaje proziran, čak i potpuno providan kad se rastopi. Vode se rasprave o tome je li staklo čvrsto ili tečno. Profesori prirodnih nauka pogrešno su poučavali da staklo, dugo pošto se ohladi, nastavlja da curi – mada neizrecivo sporo – i navodili su primere vrlo starih prozorskih okana koja su ponekad deblja pri dnu nego pri vrhu. No činjenica je da staklo ne curi, neprimetno sporo, prema dnu okna; ta debljina posledica je načina na koji su se staklena okna nekada proizvodila. Možda je mit opstao zato što želimo da verujemo da staklo, kao i ostrvo na kom je nastalo, sledi sopstvene prirodne zakone. Kao i Venecija i Murano, i staklo se kreće sopstvenom brzinom.

Ljudi koji nešto prave imaju dvosmislen odnos s vremenom. Slikari, pisci, drvodelje, pletilje, tkalje i, da, proizvođači stakla: svi stvaraoci često ulaze u posebno stanje koje psiholozi zovu tok, i tada im sati prolaze neprimetno.

Čitaoci takođe.

Iznenadjujuće je teško proceniti brzinu kojom vreme protiče – da li se za druge kreće brže nego za nas. Kako možemo znati da se svi satovi na jednom mestu ne kreću brzinom drugačijom od svih ostalih satova? Ili da zanatlije u Gradu na vodi i na Ostrvu stakla ne stare sporije od ostalog sveta?

PRVI DEO

Pehari, perle i delfini

1

Ako iskosa bacite pljosnati oblutak po vodi, dodirnuće je mnogo puta u kraćim ili dužim razmacima.

Zadržite tu sliku u glavi i vodu zamenite vremenom.

Stanite na severni obod Venecije s oblutkom u ruci i okrenite se prema Muranu, Ostrvu stakla, do kog se stiže za pola sata plovidbe lagunom. Ne bacajte kamen još. Godina je 1486, renesansa je na vrhuncu, a Venecija uživa u svom položaju trgovačkog središta Evrope i većeg dela ostatka sveta. Čini se da će Grad na vodi uvek biti bogat i moćan.

Orsoli Roso je devet godina. Živi na Muranu, ali još nije radila sa staklom...

Kanal nije bio dubok koliko je Orsola mislila. Kad je upala, trgnula se od hladne vode, mlatarala je rukama i tonula dok nije stopalom dotakla muljevito dno. U tom trenutku ono što joj je delovalo tako duboko i moćno izgubilo je svu tajanstvenost. Čula je majčin krik, ali i smeh svog brata Marka kad se krkljajući uspravila; voda joj je dosegala samo do ramena.

„Gurnuo si me!“, povikala je. „Budalo!“

„Orsola, ćuti“, prekori je Laura Roso. „Ljudi nas slušaju.“

Zaista su slušali. Žitelji Murana stajali su ispred staklarskih radnji nanizanih duž ulice uz kanal i smejali se Rosovoj kćeri u vodi.

„Nisam te gurnuo“, odvrati Marko. „Trapava si pa si pala, gusko jedna! Kako glupu sestru imam!“

Orsola se s majkom i braćom vraćala s drugog kraja ostrva iz posete tetki i baki. Baka je bila bolesna i tražila je da ih vidi, ubeđena da umire, mada je bila dovoljno snažna da ustane i dâ Orsoli kesicu pinjola koju je nedavno kupila na pijaci, da ne propadnu ako ona umre. Tetka Đovana je na to zakolotala očima, ali Orsola je brižljivo uzela kesicu od bake i obećala joj da će je dati Madaleni, njihovoj sluškinji. Rosovi su se vraćali kući pored Staklarskog kanala koji je prosecao deo Murana pun staklarskih radnji kad je Marko snažno naleteo na Orsolu i ona se zateturala i pala u kanal. Bila je dovoljno prisebna da ispusti kesu s pinjolima pre nego što je upala u vodu. To je porodica naglašavala kad god je kasnije prepričavala ovu zgodu: da mlada pametna Orsola nije htela da baci dragocene pinjole.

Đakomo, uvek ljubazniji brat, i zbog toga nezanimljiviji, pažljivo je sišao niz obližnje stepenište obraslo algama. Klečeći u blatu, pružio je ruke i izvukao Orsolu na klizave stepenice. Pala je na tlo, dahćući i pljujući vodu, a onda je nepomično ležala trenutak-dva, premrla od straha. Samo pijanci padaju u kanale, ili ljudi koji noću načine pogrešan korak.

Laura Roso je podigla kćer na noge i uzela da je briše šalom. „Promrzla si i prljava“, promrmljala je. Pogledavši oko sebe da proveriti da li ih neko i dalje posmatra, pokazala je jedna obližnja vrata. „Treba da uđeš kod Barovijerovih i ugriješ se kraj njihove peći.“

„Ne može“, umeša se Đakomo. „Neće je pustiti da uđe.“

„Neće dozvoliti detetu da se razboli i umre, čak ni detetu svog suparnika.“ Laura je provirila kroz filigransku gvozdenu rešetku na vratima, porazmislila, a onda otvorila vrata i

mahnula kćeri da dođe. „Tiho sada. Drži oči otvorene i posle mi kaži šta si sve videla.“

Orsola je oklevala, ali s njenom majkom nije bilo rasprave. Osim toga, bila je mokra i smrzavala se, a peć u blizini ju je mamila; čula je prigušenu tutnjavu vatre. Utrčala je unutra, a njena majka je zatvorila vrata i odvojila je od porodice. Osvrnuvši se prema malom prozoru s rešetkom, Orsola je videla Markov podrugljivi cerek, Đakomovo zabrinuto lice i Lauru kako joj rukom pokazuje da krene dalje.

Krenula je hodnikom i stigla u dvorište u kom nije bilo ljudi, ali je bilo puno sanduka i kolica s razbijenim staklom, naslaganih drva i dugih staklenih šipki u raznim bojama naslonjenih uza zid. Tlo je svetlucalo od krhotina stakla kao raznobojni mraz. Činilo se da u dvorištu nema nikakvog reda. Naokolo su bile manje građevine: skladište stakla, kao i pepela, peska i kreča za proizvodnju novog stakla; prostorija odškrnutih vrata u kojoj je Orsola videla police pune tanjira, činija i poslužavnika, poređane vaze različitih oblika, veličina i boja i brojne redove čaša, kao i lustere izuvijane poput oktopoda – sve to je čekalo da se spakuje i pošalje u Amsterdam, Lisabon, London, Hamburg ili Konstantinopolj, gradove o kojima je njen otac ponekad govorio. S jedne strane bila je mala prodavnica u kojoj su ljudi mogli da kupe brojne gotove proizvode.

Raspored je bio sličan radionici Orsoline porodice, mada je radionica Rosovih bila manja, a Lorenzo Roso je pazio na red i čistoću. Njegovi šegrti žalili su se da prvih nekoliko meseci samo ređaju alat i guraju kolica tamo-amo, a čak i ne prilaze vrelom staklu. Svaka radionica imala je svoj stil koji je zavisio od majstorove ličnosti. Činilo se da je majstor Đovani Barovijer neuredan čovek.

Uprkos tome, bio je zvezda u staklarskom svetu. Usred ovog nereda Đovanijev otac Anđelo Barovijer ostvario je brojne izume, uključujući *cristallo veneziano* – prozirno staklo koje je preobrazilo rad na Muranu kad je ostalim majstorima

dozvoljeno da ga kopiraju – i *calcedonio*, staklo koje podseća na poludragi kamen kalcedon. Barovijerovi su takođe prvi počeli da izlivaju staklo u dugačke šipke koje su sada svi majstori koristili za izradu ukrasa na peharima, lusterima i tanjirima. Anđelo je umro pre nekoliko godina, ali Đovani je nastavio tradiciju postupaka čija se tajna brižljivo čuva. Sve staklarske porodice imale su sopstvene tajne recepte. Nisu želele da uljezi dolaze i vide kako rade.

Orsola je zastala pred vratima radionice. Čula je vatru u peći i radnike kako se dovikuju. Šta ona ovde radi? Svakako će je otkriti i izbaciti napolje kao razbijenu činiju. No njena majka je bila stroga, pa je devojčica odškrinula vrata i uvukla se unutra, s grčem u stomaku.

Radionica je bila puna muškaraca: gurali su u peć dugačke gvozdene šipke i izvlačili ih s loptama rastopljenog stakla na vrhu, vrteli ih, valjali ih po ravnim gvozdenim pločama, utiskivali ih u različite kalupe i stavljali gotove komade na žarila da se polako hlade. Dečaci su ložili vatru, meli pod i nosili tamo-amoo kante s vodom. Sve se okretalo oko majstora koji je sedeo za radnom tezgom. Orsola je prepoznala tu naročitu žustru energiju, mada je ova radionica bila veća i bučnija od Rosove i u njoj se više zviždalo i vikalo. Znala je da ne sme nikome da se nađe na putu i prišunjala se bliže peći. Opazio ju je jedan pomoćnik, dečak koji je pomagao oko peći u nadi da će postati šegrt. Meo je pod i skamenio se kad ju je video. Orsola je podigla prst na usne. Ćuti, zamolila ga je nemo. Ne odaj me.

Onda je među užurbanim ljudima uočila nekoga zbog koga je zaboravila na dečaka: ženu koja je stajala malo sa strane s rukama na bokovima. Sve je na njoj bilo četvrtasto: široka ramena, čelo, čak i punđa sede kose. Nasuprot strci oko sebe, stajala je vrlo nepomično.

Bila je to Marija Barovijer, Anđelova kći, sestra majstora Đovanija. Orsola je čula za nju, vidala ju je iz daljine kako gazi rivom ili preko Trga Svetog Stefana, vidala ju je na misi kako

sedi sklopljenih očiju kao da spava, donje vilice izbočene poput ašova. Marija Barovijer, jedna od malobrojnih žena među staklarskim majstorima, nije se ustručavala da bilo koga oplete jezikom. Zvali su je Marijeta, ali Orsoli se činilo da deminutiv ne pristaje tako strašnoj ženi.

Namršteno je gledala debelu staklenu šipku u rukama jednog šegrta, momčića uskog lica, godinu-dve starijeg od Orsolinog brata Marka. „Ne. Crvena treba da bude istaknutija, radi ravnoteže, inače će perla biti preplavljena belom i plavom. Slušaš li ti išta?“ Glas joj je bio dubok i ozlojeđen. „Gde je kalup? Moraću ponovo da ti pokažem, a to mi je već dojadilo.“

Mladićev izraz bio je prestrašen kao lica svih novih šegrta kad nisu sigurni u svoj položaj. Kad se okrenuo od gazdarice, pogled mu je pao na Orsolu. Oči su mu bile vrlo tamne, gotovo crne, i Orsoli se učinilo da je prikovana na mestu.

Marija Barovijer je ispratila njegov pogled. Ostala je namrštena, čak i kad je opazila da je Orsolina haljina umrljana prljavštinom iz kanala. „Napolje, Rosova“, podvignula je. „Uhodo.“

Orsola je potrčala i u žurbi nespreno jedva otvorila vrata. Zadubljeni u posao, radnici se nisu ni osvrnuli; to je bila drama za žene i šegrte. Pretrčala je preko dvorišta krckajući staklo pod nogama, otvorila kapiju i stupila ponovo na Ulicu staklara. Iako je u radionici provela svega nekoliko minuta, činilo joj se da je tamo bila satima, da je otišla u neki novi svet i sada se vratila. Njene majke i braće nije bilo nigde. Čekaju je kod kuće; majka će očekivati iscrpan izveštaj iako je Orsola videla vrlo malo. Porodice staklara nisu bile grube jedne prema drugima, ali su ljubomorno čuvale svoj prostor, svoj rad, svoje tajne. Majstori su ponekad zajedno pili i igrali karte, žalili se na namete, na trgovce s Rijalta s druge strane lagune koji se uvek trude da ih prevare ili na mušičavo venecijansko Veće desetorice koje neprestano izdaje nove naredbe o tome šta staklari smeju ili ne smeju da proizvode. No nikada nisu razgovarali o staklu koje su proizvodili. Staklari s Murana načelno su podržavali ostrvo

i svoj zanat, a grdili jedni druge iza leđa: tehnika nije dovoljno prefinjena, radovi su već viđeni ili nezanimljivi. Svaki je sebe smatrao najboljim.

Pošto se svega minut-dva grejala kraj peći Barovijerovih, Orsola je još bila mokra i cvokotala je. Potrčala je ulicom i preko mosta Ponte di Mecco prema kući. Bruno, krupni mladi lađar kog je poznavalo čitavo ostrvo, veslao je kanalom spreman da se sagne pod mostom. Pokazao je veslom Orsolinu uprljanu haljinu. „Štene blatnjavo!“, doviknuo je. „Tvoj brat mi je rekao da si skočila u kanal. Učiš za sirenu, je li, ili za delfina?“

„Nisam skočila! On me je gurnuo.“

Bruno se zakikotao. „Kome iz vaše porodice da verujem?“

Ona se namrštila i potrčala dalje ne obazirući se na primedbe suseda o tome kako je prljava i trapava. Kad je stigla do kuće, gurnula je gvozdenu kapiju i ušla u dvorište radionice; s jedne strane bila su skladišta, a s druge ulaz u porodičnu kuću. U dnu dvorišta nalazila se radionica s peći koja je gorela danonoćno. Nije smela nikad da se ugasi osim u avgustu, kad je bilo pretoplo za rad, pa su staklari imali letnji odmor. Prolaz s jedne strane radionice vodio je do malog doka u laguni s kog su čamci odvozili staklenu robu trgovcima u Veneciju i na koji su istovarali pesak neophodan za proizvodnju stakla i drvo za peć – nebrojene tovare drveta barže su dovozile s kopna, gde je bilo mnogo više šuma nego na ostrvima.

Orsola je želela da ode u radionicu i osuši se u njenoj sjajnoj vrelini, ali majka je očekivala da se smesta pojavi pred njom. Zbog toga je skrenula prema kuhinji, u kojoj je toplota bila drugačija – manja vatra za kuvanje nije morala da bude vrela kao vatra za topljenje stakla. Kad joj zatreba vrlo jaka ili vrlo slaba vatra, Madalena je stavljala lonce u različite delove staklarske peći, mada je Lorenca Rosa uvek obuzimala nelagoda kad mu služavka uđe u radionicu.

U kuhinji je Marko sedeo za dugačkim stolom za kojim je porodica obedovala kad je bilo suviše hladno za sedenje u

dvorištu. Mirno je jeo bakine pinjole dok je Laura Roso sec-kala crni luk, a Madalena pržila ribu, *sarde in saor*, sardele u slatko-kiselom umaku koje su često pripremale.

„Haljina ti je prljava!“ , povikala je Madalena. „Šta si to radila? Smesta se presvuci!“

Laura je pogledala kćer. „Nisi dugo ostala. Šta si videla?“

Zbog majčine znatiželje i Markove nehajnosti – sad je bacao pinjole uvis i dočekivao ih u usta – Orsola je pomislila da je možda sve bilo isplanirano, da je brat namerno naleteo na nju tako da padne u kanal ispred radionice Barovijerovih kako bi imala izgovor da uđe.

„Bila je gužva, mnogo ljudi“, počela je.

„Šta su pravili?“

„Ne znam.“ Više ju je zanimala Marija Barovijer nego majstor. „Pehare, mislim.“ Većina staklara pravila je vinske čaše, pa je to bio bezbedan odgovor.

„Nisi videla ni šta prave!“ , podrugnuo joj se Marko. „Gusko! Trebalo je da ja odem.“

Znači, namerno su je poslali. Donekle joj je bilo drago što je majka odabrala nju, a ne njenog brata.

Madalena je uzela kesu od Marka. „Prestani, neće biti dovoljno za umak!“

„Marija Barovijer je bila tamo“, nastavi Orsola.

„Marijeta?“ Laura Roso je spustila nož da bi se usredsredila na Orsoline reči. „Šta je ona radila?“

„Razgovarala je sa šegrtom. Grdila ga je zbog šipke.“

„Šipke, je li? Da li si videla tu šipku?“

Orsola klimnu glavom.

„Koliko je bila debela?“

„Kao tatin palac.“

„Koje boje?“

„Crvene, bele i plave.“

„Čudne boje da se stave zajedno.“

„Kazala je da je crvena važna. Zbog ravnoteže.“ Ućutala je. „Rosso“, ponovila je. Njihovo prezime. Odjednom je shvatila da je Marija Barovijer znala da je ona Roso – da je znala ko je. No nije kazala majci da ju je staklarka nazvala uhodom. „Šipka je bila za perle. Spomenula je i kalup.“

„Perle? Crveno-belo-plave perle. A šipka ne samo razvučena nego i oblikovana u kalupu.“ Laura se zamislila. „Molim te, baci tu haljinu i kecelju u prljavo rublje i nađi nešto suvo da obučeš. I ne spominji nikome te perle. Moram to reći tvom ocu.“

Orsola je skinula mokru odeću i bacila je na ogromnu gomilu prljavog rublja koja kao da se nikad nije smanjivala. Muškarci i dečaci u radionici su se toliko znojili od vreline peći da su se svakodnevno presvlačili, a ona i njena majka neprestano su grejale vodu i otkuvavale rublje u kotlu punom ceđi oštrog mirisa, kačile košulje, pantalone do kolena i donje rublje da se suše pored vatre ili prostirale mokre čaršave na livadi za izbeljivanje iza Manastira Bogorodice od Anđela. Laura Roso je mrzela da pere rublje, a Orsola je slutila da će joj, kad stasa dovoljno da to sama radi, majka potpuno prepustiti taj zadatak da ga sama mrzi.

Te večeri Orsola je sedela u uglu kuhinje i s Đakomom dobacivala tamo-amo kliker koji im je napravio Paolo, pomoćnik njihovog oca. Marko je džerao vatru. Lorenzo je pio vino, a Laura krpila rukav jedne njegove košulje progoreo od komadića vrelog stakla.

„Marijeta Barovijer pravi nešto novo“, rekla je Laura mužu. „Čula sam ponešto od nekih majstorskih žena. Sada znam. Pravi perle.“

„Perle, a?“ odvratio je Lorenzo Roso. „To ne treba da nas brine.“

„Ovo su izgleda neke naročite perle. Šarene. Možda će se dobro prodavati.“

„Mi ne pravimo perle, pa nas to ne ugrožava.“

„Možda bi trebalo.“

„Šta bi trebalo?“

„Da pravimo perle“, odgovorila je Laura pomalo ljutito, kao da bi želela da kaže mužu da je pažljivije sluša.

On je odmahnuo glavom. „Ide nam dobro sa čašama, bokalima i činijama. Morali bismo da razvlačimo šipke da bismo zaradili. Moji ljudi to ne umeju.“ Da bi napravili šipke – bilo za proizvodnju perli ili za nešto drugo – radnici su morali da vuku između sebe komad ugrejanog stakla i da ga tanje dok ne dobiju valjak. To je iziskivalo dugačak prostor, kao i veštine koje su drugi već usavršili. Rosovi nisu sami razvlačili šipke, nego su kupovali gotove od drugih staklara. Lorenzo je takođe ograničio proizvodnju u svojoj radionici na čaše, bokale i činije, smatrajući da je bolje praviti malo stvari dobro – i to onih koje ljudima uvek trebaju – nego zamršene lustere i svećnjake. Njegova radionica bila je konzervativna, uvek je imala posla i porudžbina i nikada se neće obogatiti.

„Da li bi hteo da napraviš računicu?“, nije odustajala njegova žena. „Podeli cenu šipke s brojem perli koje od nje možeš da napraviš i vidi da li se isplati.“

Lorenzo Roso je pogledao svoju ženu na trenutak, a Orsola je znala šta takav pogled znači: dosta s pitanjima.

Mesec dana kasnije Barovijerovi su predstavili svetu rozete, oble perle veličine prvog članka muškog palca. Bile su napravljene od slojeva crvenog, belog i plavog stakla izlivenog u zvezdaste kalupe oblikovane u dugačke valjke. Šipka se zatim sekla na perle ukoso, tako da dvanaest krakova belih zvezda proviruje kroz plavo staklo. Ličile su na školjke reckavih ivica, bile su jedinstvene i domišljate. Kad je prvi put uzela jednu rozetu u ruku, Laura Roso je izjavila da su izuzetno ružne i da niko neće hteti da ih nosi. No Orsoli su se dopale – bile su neobične, na Muranu do tada nikad nije napravljeno ništa slično. Rozete su počele da se prodaju – u početku slabije, jer su

bile čudne i trebalo je vremena da se afričke poglavice naviknu i počnu da ih ponosno nose. Venecijanski dužd čak je izdao Mariji Barovijer dozvolu da postavi sopstvenu peć i proizvodi te nove perle koje je stvorila. Žena koja rukovodi sopstvenom peći: to je bilo nešto potpuno novo. Verovatno se neće više nikada ponoviti, osim ako se svet ne promeni iz korena.

Orsola je ponekad viđala Mariju u Staklarskoj ulici ili na pijaci na Trgu Svetog Stefana kako se cenka za svaki novčić kao da je dukat iako je njena porodica bila dovoljno imućna da ne brine za cenu ribe. Ponekad ju je viđala i kako šeta sama ivicom Trga Svetog Bernarda tokom večernje promenade kad su Muranci izlazili da se druže. Marija Barovijer nikad nije pozdravila devojčicu, ali ponekad ju je pogledala iskosa. „Ti si Orsola Roso i ja znam da postojiš“, govorio je taj pogled.

Orsolin život se vrteo oko beskrajnog pranja rublja, rada u bašti i čišćenja kuće, ali kad god je mogla, nalazila je razlog da ode u radionicu, da prenese poruku ili da odnese radnicima biskvite koje im je Madalena ispekla. Onda bi se zadržavala i gledala ih kako prave vaze, čaše, a jednom i raskošne pehare za palatu nekih Venecijanaca na muranskom Velikom kanalu. Murano je od Venecije bio udaljen svega pola sata plovidbe čamcem, ali bogati Venecijanci dolazili su na ostrvo da se odmore od prefinjene gužve u kojoj su živeli. Nisu se družili sa staklarima i ribarima, nisu pili u krčmama, priređivali su svoje zabave, dovodili su svoju poslugu, koristili su svoje gondole. No voleli su da pogledaju šta staklari prave. Većina proizvoda s Murana odlazila je u inostranstvo, ali nešto se uvek zadržavalo za prodaju Venecijancima i drugim posetiocima.

Kada dođu u malu radnju Rosovih, Orsola je gledala kako njena majka skida kecelju, prolazi prstima kroz kosu, zaglađuje savršeno izvijene obrve i hita da im pokaže šta je majstor Lorenzo Roso nedavno stvorio. Često su bogati Venecijanci samo gledali

i odlazili ne kupivši ništa. No ponekad su kupovali majstorove proizvode ili bi iznenadili svakoga kupivši bokal ili pehar koji je napravio Paolo. Čelav, širokih grudi i snažnih mišica, ćutljivi Paolo bio je Lorencov glavni pomoćnik, najvažniji posle njega, i vrlo vešt staklar. Kad god se neki njegov komad proda, Laura Roso je radosno odlazila da mu to javi, on bi porumeneo i okrenuo se peći s osmejkom, a ostali radnici bi ga zadirkivali. Bio je blag učitelj, nikad nije vikao ni grdio, nego bi samo prilagodio položaj radnikove ruke da preoblikuje komad, pružio mu drugi alat ili pokazao glavom da se komad ponovo zagreje u peći.

Radionica Rosovih upošljavala je dečake da lože peć, čiste podove, sklanjaju alat i donose vodu većito žednim radnicima. Ako ostanu pet godina, postajali su šegrta i šest godina su učili zanat od Lorenca i Paola. Orsola je volela da gleda šegrte kako kruže oko njenog oca kao u nekakvom plesu, spuštaju se na kolena da kroz lulu naduvaju rastopljeno staklo dok ga majstor okreće, pružaju mu drvene i metalne alate kad mu zatrebaju – hvataljke, pincete, klešta ili makaze – stavljaju pozlatu, prinose manje komade stakla zagrejane do prave temperature da ih on doda na ono što izrađuje, otkidaju komade s vrha lule i nose ih u hvataljkama na žarilo da se hlade. Majstor je bio u središtu plesa, dirigent koji upravlja svime što se oko njega događa. Taj ples se odvijao u ravnomernom ritmu; moralo je tako da bude, inače proizvodi ne bi bili dobri. Lorenzo je retko progovarao, samo je ponekad izdavao kratke naredbe. U nekim radionicama ljudi su pevali, zbijali šale i pričali o ženama ili čamcima, ali Lorenzo Roso je voleo da radi u tišini. Njegovi radnici su to poštovali, a kome se nije dopadalo, odlazio je u bučniju radionicu.

Marko i Đakomo počeli su kao pomoćnici jer je njihov otac odbijao da im pruži bilo kakve povlastice; morali su da čiste i nose pre nego što uznapreduju u šegrte, da uče zanat od samog početka kao i svi ostali. Đakomo je bio stalozen poput svog oca, radio je šta mu se kaže i svaki postupak ozbiljno je proučavao. Kao senka je sledio Paola i uvek je bio spreman da

uleti i počisti razbijeno staklo, pronađe zaturenu hvataljku ili pažljivo pincetom podigne listić zlata koji je s tezge rukavom oborio njegov nemarni brat. Ostajao je u radionici i posle radnog vremena i pravio nebrojene jednostavne čaše na kojima su šegrtri uvežbavali tehniku.

Marko je bio drugačiji – ne tako vredan, ali vrlo samouveren. Bio je vešt, veštiji od Đakoma, a bio bi možda veštiji i od oca da je mogao da se smiri i vežba. No on nikad nije pravio obične šegrtske čaše. Radovao bi se novoj tehnici, boji ili šari i neprestano radio na njima zapostavljajući sve ostalo što je trebalo da uradi. No kad nije mogao da savlada tehniku ili da izvede suviše zamršen nacrt, besneo je, nepotrebno razbijao staklo i izletao iz radionice. „Koja god da se uda za njega imaće silnih muka“, rekla je Laura Roso posle jednog njegovog izliva besa, ali ona i njen muž nisu ga grdili kao što su grdili Orsolu kad se razljuti. Paolo je takođe ćutao; znao je da će mu Marko jednog dana biti gazda. Đakomo je pokušavao da mu se usprotivi, što bi mogao da dokaže brojnim modricama jer nije bio snažan kao njegov brat.

Marko je napravio jedan izuzetno lep komad: pehar ukrašen prozirnim filigranom s drškama u obliku krilatog lava koji je krasio zastavu Venecije i toliko plitak da je više ličio na tanjir. Nedeljama je crtao pehar i uvežbavao izradu pojedinačnih delova pre nego što je napravio konačnu verziju. Izuzetno se ponosio svojim delom i odlučio je da ga ne proda Venecijancima kao što je prvobitno nameravao. Napravio je u radionici malu policu za pehar i izložio ga u radnji. Jednog dana, kad u radnji nije bilo nikoga, Orsola je pokušala da ga napuni, ali plitki pehar jedva da je primio nešto vode, a čim ga je pomerila, sva voda joj se prosula po haljini.

Sa šesnaest godina Orsola je veoma ličila na majku, tamne kose i očiju, izvijenih obrva i nestrpljive naravi kao da čeka da se nešto desi.

Nešto se i desilo.

Jednog dana ponela je u radionicu lonac kuvanih jegulja da se greje na dnu žarila i zastala na vratima da gleda radnike. Njen otac je bio za radnom tezgom, gde majstor uvek sedi, a pomoćnik i šegrti kretali su se oko njega s kleštima i lulama. Pravili su dugu filigransku cev, možda dršku za bokal. Paolo je izvukao lulu s vrelom narandžastom cevi iz peći i prineo je Lorencu Rosu, koji ju je kleštima blago iskrivio, izmerio zakrivljenost šestarom i klimnuo glavom. „Savršeno“, bilo je poslednje što je rekao. Šegrt mu je prišao da rašljastom šipkom uhvati zakrivljenu cev. Orsolin otac blago je kucnuo staklo da ga odvoji od lule, a šegrt ga je podigao da ga odnese na žarilo da se hladi. No uhvatio je cev nemarno i poneo je suviše neoprezno, pa je pala s rašlji na tezgu i razbila se. Komadići stakla razleteli su se po čitavoj radionici, neki su čak pali i Orsoli pred noge. Jedan komad odabrao je za metu Lorenca Rosa i zario mu se u vrat kao usijana strela.

Šegrt se skamenio držeći šipku uspravno kao oružje. Lorenzo je podigao ruku na vrat, napipao staklo, stegnuo ga i izvukao. Mlaz jarkocrvene krvi pokuljao je po podu kao vino iz otčepljene boce. Lorenzo je zurio u komad stakla u ruci, zbu-njen. Dok mu je krv tekla iz vrata, lice mu je posivelo i srušio se.

Orsola je ispustila lonac s jeguljama istovremeno kad i šegrt svoju šipku, i tresak kao da je probudio njenu braću. Marko i Đakomo poleteli su do oca. Šegrt je potrčao napolje. „Dovedi lekara!“, viknuo je Marko za njim. „Idi po majku!“, naredio je Orsoli. „Donesi platno!“

Orsola se obradovala što može nešto da uradi. Pojurila je u kuhinju, uhvatila majku za mišicu i povukla je, gotovo zane-mela. „Otac. Nesreća. Platno“, promucala je.

Laura Roso se zagledala kćeri u lice kao da ga čita. Onda se pribrala. „Madalena, donesi čaršave iz ormara“, naredila je i požurila u radionicu, a Orsola je pošla za njom.

Madalena je završitala kad je stigla s čaršavima i videla na podu jegulje, razbijeni lonac i sve veću crvenu lokvu; činilo

se da jegulje plivaju u krvi. Laura je klečala u lokvi uz muža i suknjom pokušavala da zaustavi krvarenje. Orsola je zurila u majčine gole gležnjeve klizave od krvi.

„Dosta, Madalena!“, povikala je Laura. „Dobaci mi čaršav.“

Madalena je nepomično stajala na pragu, pa je Orsola morala da joj istrgne svežanj čaršava iz ruku i pruži majci jedan da ga pritisne mužu na ranu. Platno je istog trenutka pocrvenelo; kontrast između tamnocrvene boje i blistave beline čaršava delovao je gotovo izopačeno. „Još jedan“, doviknula je Laura. Orsola joj je pružila drugi čaršav koji je s naporom prala i belela na suncu. Sada je sav njen trud propao za tren oka. Zapekla ju je savest što je to pomislila.

Đakomo je klečao uz oca i stezao mu ruku. Paolo je stajao i grlio šegrte; jedan je buljio iskolačenih očiju, drugi je zario lice glavnom pomoćniku u košulju. Za to vreme Marko je besneo po radionici. „Gde je ono šegrtsko pseto?“, vikao je. „Rasporiću ga i poslaću utrobu njegovoj majci! Gde je lekar? Kladim se da nije ni otišao po njega.“

Šegrt zaista nije otišao po lekara, nego je ukrado čamac i odveslao na kopno. Više ga niko nikad nije video. Kad bi neko spomenuo njegovo ime, porodica Roso je pljuvala na tlo i proklinjala ga.

„Majko, treba li... Treba li da pošaljemo po sveštenika?“, prošaputao je Đakomo.

Paolo se bez reči odmakao od šegrta i pohitao da nađe sveštenika. Čak i ako otrči do Svetog Petra Mučenika, najbliže crkve na uglu Staklarske ulice i Velikog kanala, i ako sveštenik dotrči nazad s njim, trebaće im nekoliko minuta. Orsola je gledala lokvu krvi i očevo lice. Oči su mu bile zatvorene, koža bleđa kao šampinjon. Znala je da je prekasno za poslednje pomazanje.

Laura Roso je zaključila isto što i njena kći. Opipala je bilo svome mužu, a onda sela na pete i povukla krvavi čaršav s njegovog vrata. „Neka se Bog smiluje njegovoj duši i našim dušama“, rekla je i prekrstila se.

* * *

Marija Barovijer je došla na sahranu Lorenca Rosa, kao i svi muranski staklari, pa čak i venecijanski trgovac Gotfrid Klingenberg, s kojim je pokojnik uglavnom poslovaio. Orsolin otac bio je omiljen, ne zbog upadljivog karaktera – bio je povučen i usredsređen na porodicu i posao – nego zato što je bio pošten i pravedan, a njegov rad jednostavan i dobar. Nije proizvodio lustere i slične raskošne komade, pa nije nikoga ugrožavao. Njegova radionica bila je čista, a njegovi radnici pristojni – svi osim Marka, ali sinovi se ne biraju. Iznenađna smrt Lorenca Rosa prenerazila je staklare, koji inače nisu mnogo razmišljali o njemu. Došli su na misu za pokojnikovu dušu i napunili Crkvu Svete Marije i Svetog Donata, i ispratili njegove posmrtnne ostatke do porodičnog čamca koji će ga odneti kanalom do groblja na severoistočnom rubu ostrva; Marko i Đakomo su veslali, a ostali su koračali ulicom uz kanal. Marija Barovijer je bila u brojnoj pratnji i ovog puta je pogledala Orsolu; njen pogled bio je dug, hladnokrvan i ravnodušan, ali ne i neljubazan.

Nekoliko sedmica kasnije Orsola je izašla iz bazilike gde se pomolila za očevu dušu, krenula preko Trga Svetog Donata i prošla pored Marije Barovijer, koja je sedela na klupi. „Pomozi mi da ustanem, Orsola Roso“, zapovedila je Marija. „To nije lako kad imaš giht.“

Orsola ju je uzela za lakat i pomogla joj da ustane. Tada je prvi i poslednji put Marija pred njom pokazala slabost.

„Molila si se ocu za dušu?“ Marija je glavom pokazala na Crkvu Svete Marije i Svetog Donata s divnom fasadom od cigle i dvostrukom lučnom kolonadom. U samoj crkvi bili su stolecima stari podni mozaici koje je Orsola volela da posmatra tokom mise. Ova crkva nije bila najbliža njenoj kući, ali je bila najlepša na ostrvu.

Klimnula je glavom suzbijajući suze. Nije htela da zaplače pred ovom ženom.

Neka druga žena bi se prekrstila, ali Marija Barovijer nije. „Niko nije zaslužio ono što mu se dogodilo.“ Odmerila je Orsolu od glave do pete. „Porasla si, Orsola Roso. Gotovo si žena. Treba ti nova haljina.“

To je bilo tačno. Orsoli su nabujale dojke i haljina joj je bila tesna u grudima i oko mišica. Majci to nije rekla; Laura Roso je odjednom morala da preuzme vođenje radionice, pa je zurila u računске knjige, merila količinu drva, brojala šipke i tanjire i pokušavala s Markom da dokuči kako se posao obavlja. Orsola je znala da ima mnogo važnijih stvari od nove haljine.

„Predlažem crvenkastu nijansu smeđe“, nastavila je Marija Barovijer. „To bi ti lepo stajalo i naglasilo bi tvoju put i kosu.“

Orsola je porumenela na pomisao da je staklarka primetila njenu maslinastu kožu i tamnu kosu i oči. Duboko je klimnula glavom Mariji, gotovo joj se poklonila, i pohitala dalje.

Nedelju dana kasnije neki dečak je doneo na kapiju spakovan komad presavijene tkanine – finog platna, smeđeg, ali crvenkaste nijanse. Bez poruke. Laura Roso je pogladila tkaninu. „Dobra je. Možda neko hoće ovako da plati račun. Ali nama treba novac, a ne platno. Kad prizna, nateraću ga da plati.“

Orsola se nakašljala. „To je za mene.“

„Od koga?“, oštro ju je upitala Laura, sumnjičava kao i svaka majka prema onima koji šalju poklone njenoj neudatoj kćeri.

Orsola je oklevala. Bilo bi najlakše reći da joj je poklon poslao neki muškarac. To ne bi nikoga iznenadilo. Njena majka bi se nasmejala, sašila bi joj haljinu i zabranila bi tom muškarcu da im se pojavi na vratima. Ali...

„Od Marije Barovijer. Na poklon.“

„Zašto?“, frknu Laura. „Kakve veze Marijeta ima s tobom ili ti s njom?“

„Nikakve. Rekla mi je da mi treba nova haljina, to je sve.“

Očekivala je da njena majka ode kod Marije i baci joj tkani- nu u lice. No Laura je još jednom opipala fino platno, odmerila

kćer od glave do pete i rekla: „Sašiću ti haljinu sutra. Obući ćeš je kad budeš otišla kod nje da je zamoliš za pomoć.“

Orsoli su se usta osušila kao da je pojela krišku limuna. „Kako to misliš? Kakvu pomoć?“

Laura ju je posmatrala nekoliko trenutaka. „Pođi sa mnom“, rekla je i krenula preko dvorišta u radionicu. „Pogledaj.“ Otvorila je vrata.

Orsola je izbegavala radionicu od očeve smrti. Nije se plašila krvave mrlje na podu – ona, njena majka i Madalena oribale su je najbolje što su mogle; Madalena je sve vreme plakala, Orsola i Laura radile su stisnutih usana. Pomoćnici su zatim preuredili prostor, pa je mrlju sada pokrivala velika gomila drva – gomila koja se nikad neće potrošiti i otkriti bleđi obris krvi njihovog majstora. No Lorenzo Roso je bio prvi igrač u baletu koji su on i njegovi ljudi svakodnevno izvodili, i Orsola nije mogla da podnese prazninu koju je ostavio za sobom ni trzave pokrete ostalih koji su se trudili da zaobiđu tu prazninu. Marko je preuzeo očevu ulogu, ali on tek što je položio ispit za kalfu. Nije bio ni izbliza dovoljno iskusan da vodi radionicu kao majstor – a morao je. Kad majstor umre, posao preuzima njegov najstariji sin. Ponekad je Orsola opažala da Marko posrće pod teretom, da se davi u odgovornosti. Tada joj ga je bilo žao i želela je da mu kaže nešto utešno, ali znala je da će ga samo razljutiti ako spomene njegovu slabost.

Sada je pogledala po radionici. Marko i Paolo nisu bili tu. Dvojica šegrta i jedan pomoćnik su se kartali, a drugi pomoćnik je spavao – to se nikad ne bi usudili da rade pred Lorencom Rosom. Samo Đakomo je nešto radio, slagao je gotove komade stakla, što su inače radili pomoćnici. Podigao je glavu i pogledao majku i sestru, pomalo postićeno, ali prkosno. Obično je pravio novo staklo, mešao pesak, pepeo i kreč i služio se formulama radionice Roso kojima ga je naučio otac da dobije potrebne boje. No činilo se da radionici ne treba novo staklo jer nije proizvodila ništa.

„Vidiš li?“, reče Laura Roso. „U nevolji smo i potrebno mi je da mi Marija Barovijer kaže šta da radimo.“ Podigla je s poda komad providnog stakla kome tu nije bilo mesto i bacila ga u kolica s otpadom.

Orsola je posmatrala majku naslonjena na dovratak. Otkako joj je muž umro, Laura se telesno promenila. Tačno, neznatno je ostarila, imala je više sedih vlasi i smršala je jer je hrana više nije zanimala – ali njen preobražaj bio je mnogo više od toga. Laura je uvek bila uzorna majstorska supruga. Nije se šepurila u krznu duž kanala tokom večernje promenade kao neke majstorice, niti je u njenom domu sav posao obavljala posluga. Vodila je domaćinstvo, zanimala se za radionicu i razgovarala je s mužem o poslu, mada nikad nije odlučivala. Bila je pismena i znala je dovoljno računice da pomaže u vođenju knjiga. Nije grdila ni zakerala, ali je odlučno postupala prema Orsoli, Madaleni i prodavcima mesa, ribe i povrća kod kojih je redovno kupovala. Njena kuća je uvek bila čista. Nije pila previše vina. Jedina slabost bili su joj biskviti i suvo voće.

Prvih dana bila je potpuno skamenjena, nije plakala na misi za dušu svoga muža, ni kad je pratila njegov čamac uz kanal do groblja, a ni na grobu. Orsola je znala da njena majka nije bezosećajna, ali Laurin pogled kao da je bio usredsređen na daleke planine na kopnu koje su se videle za vedrih dana.

Laura se potajno žalila Orsoli i Đakomu da Marko nije ni blizu dovoljno hladnokrvan i pribran da vodi staklarski posao na Muranu, gde se brojne radionice nadmeću za iste kupce – Engleze, Francuze, Nemce, Holandane i Turke, koji su se snabdevali preko venecijanskih posrednika. Marko je umeo da načini i ukrasi pehar, ali nije znao kako da vodi svoje ljude da naprave desetine takvih pehara, potpuno jednakih – ili to toliko približno da samo stručno oko može da zapazi razliku. Nije imao posla s prefinjenim trgovcima pored mosta Rijalto koji su umeli da opelješe majstora a da on to i ne primeti dok sedi omađijan njihovom finom odećom od crnog baršuna i

uredno potkresanim bradama, njihovim umećem da ga navedu da se oseća pametno i duhovito dok mu se smeše i toče mu još vina. Lorenzo Roso je uspevao da ugovori pristojne uslove jer je bio uporan i odbijao je da pije vino i da ga zavode osmesi. No Marko je voleo vino i zavodjenje. Upropastiće porodični posao ako neko ne bude išao s njim da ukroti njegovu sklonost ka piću, šalama i lažnom divljenju. U tim sobama bio je potreban neko ko se nikad ne osmehuje. Orsola je znala da je njena majka prava osoba za to.

Sedmicu-dve ranije Laura Roso i Marko odvezli su se redovnom putničkom gondolom do Venecije da posete Gotfrida Klingenberga u Nemačkom skladištu, palati u kojoj su nemački trgovci živeli i radili. Orsolina majka po povratku nije rekla mnogo o sastanku osim da su obećali da će isporučiti poslednju, već dobijenu porudžbinu pehara i činija. Tako je i bilo, a Paolo je bez reči neumorno ispravljao što je više mogao Markovih grešaka. No Klingenberg nije poručio više ništa i radionica je stala.

„Pitaj Marijetu Barovijer šta da radimo“, ponovila je Laura. Orsola klimnu glavom.

„Ima još nešto čime ćemo morati da se pozabavimo“, dodade njena majka. „Uskoro će to svi videti.“ Zategnula je rukama haljinu preko stomaka i Orsola se trgnula; činilo se da je jedan deo njene majke narastao dok su ostali venuli od tuge. Laura Roso se nije potapšala po stomaku kao što bi druge žene učinile kad objavljuju ovakvu vest. Bila je dostojanstvenija.

„Onda moraš više da jedeš, majko, da ne izgubiš i ovo kao ostale“, reče Orsola usredsredivši se na praktičnu stranu da bi prikrla zapanjenost. Njena majka je bila prestara da rodi dete i nije imala muža da to dete izdržava.

„Kaži Marijeti da sam noseća“, reče Laura, „ali nikome drugom. To će je možda malo smekšati.“

Pre nego što je Orsola otišla kod Marije Barovijer, majka joj je sašila haljinu od tkanine koju joj je staklarka poslala. Orsola

će tu haljinu nositi još mnogo godina, uprkos promenama mode, i svi su hvalili vanvremenski kroj, finu tkaninu i boju koju niko nije umeo da dokuči: svakodnevna smeđa prelivena plemenitom crvenom.

Kad je Orsola drugi put ušla u radionicu Barovijerovih, kao devojka u novoj haljini, a ne kao umazana devojčica, dvorište je i dalje bilo u neredu kakav je pamtila. Štaviše, činilo joj se da na tlu ima još više razbijenog stakla. Dvorište radionice Roso uskoro bi moglo tako da izgleda. Ovog puta se nije ušunjala, nego je pokucala na vrata. Vrata joj je otvorio isti onaj mladić kog je Marija Barovijer grdila zbog šipke za rozete. Iako i dalje mršav, više nije bio nezreli šegrt, nego kalfa snažnih mišica. Oči su mu bile toliko tamne da mu se zenice nisu videle.

„Da?“

„Želim da vidim gospođu Mariju. Reci joj da je traži Orsola Roso.“

„Gospođa ne prima nikoga.“ Kalfa je krenuo da zatvori vrata, ali ona je uhvatila kvaku da ga spreči. Pogledao je njenu ruku.

„Reci joj da je traži Orsola Roso“, ponovila je. „Ako joj ne kažeš i ako ona kasnije sazna da si me odbio, pravićeš čaše za vodu do kraja života.“

Kalfa ju je gledao trenutak-dva, a onda je otišao da nađe Mariju. Orsola nije pošla za njim, nego je ostala u dvorištu. Bila je u iskušenju da pomno razgleda različite boje naslaganih staklenih šipki, da proviri kroz prozor prodavnice i vidi šta se prodaje, da prodžara bačene komade razbijenog stakla. No ovog puta nije došla kao uhoda, pa je ostala na mestu, čvrsto skrštenih ruku.

Marija Barovijer je nije pustila da čeka; nije bilo igara niti nametanja hijerarhije. Bila je dovoljno samouverena da ne pribegava takvim smicalicama. Odmah je izašla iz radionice, a kalfa je išao za njom sve dok mu ne osvrnuvši se nije dala znak rukom. „Stefano, vrati se i pazi na plavo.“

Klimnuo je glavom, još jednom pogledao Orsolu i vratio se u radionicu.

„Hajde.“ Marija je povela gošću u kućno dvorište slično dvorištu Rosovih, s kamenom obzidanom česmom u sredini ukrašenom urezanim urnama na sve četiri strane. Kokoške su ključale naokolo i glasno se pobunile kad ih je gazdarica rasterala kako bi se naslonila na ogradu česme. Dvorište je mirisalo na bosiljak iz saksija na suncu. Uprkos uspehu, porodica Barovijer nije bila razmetljiva.

Marija Barovijer je skrستila ruke. „Šta ti treba?“

Orsola joj je sve iznela jasno koliko je umela, znajući da njena sagovornica želi da čuje samo činjenice. Marija ju je pažljivo slušala, a podigla je obrve samo kad je čula da je Laura Roso trudna.

„Vaš trgovac u Rijaltu je Gotfrid Klingenberg, je li tako?“, rekla je. „Videla sam ga na sahrani tvog oca. Ukazao mu je dolaskom veliku počast. Šta je tačno rekao kad nije dao nove porudžbine?“

„Rekao je da je zahvalan što smo sve isporučili na vreme i da će videti kako će ovi komadi proći kod uobičajenih kupaca.“

„Ovi komadi? Tako je rekao?“

„Da.“

„To znači da se razlikuju od prethodnih. Uporedio ih je s komadima tvog oca i nisu bili tako dobri. Klingenberg je vrstan poznavalac stakla. Sve staklo sveta prolazi kroz Veneciju, a on je video skoro sve. Razgovaraću s njim, saznaću šta nije u redu. On to neće reći tvojoj majci i bratu, ali će sa zadovoljstvom reći meni. Kada budete znali, videćete mogu li mane da se isprave. Dođi ponovo za tri dana.“ Marija se odmakla od bunara, razgovor je očigledno bio gotov. Otišla je preko dvorišta do kapije. Otvorila ju je, odmerila Orsolu od glave do pete i klimnuvši glavom pokazala da je zapazila novu haljinu i da joj se dopada.

Tri dana kasnije Stefano je Orsoli otvorio vrata radionice i zakoračio u stranu prateći je očima; osećala je da je njegov pogled bocka u leđa kao prut.

„Pehari nisu jednaki“, saopštila joj je Marija Barovijer kad su stale kod bunara. Pored saksija s bosiljkom sunčala se sklupčana jedna mačka. „Stope su predebele. Čaše nisu stabilne i u njima ima mehurića. Tvoj brat i njegovi radnici izgubili su kontrolu nad staklom. Iz poštovanja prema tvom ocu Klingenberg je primio isporuku, ali prodaće je s gubitkom. Takvu sentimentalnu grešku više neće napraviti.“

Orsola je ovo ćutke saslušala. Očekivala je nešto slično, ali ipak je bilo bolno. „Šta treba da radimo?“, upitala je najzad.

„Pravite raznovrsniju robu“, reče Marija. „Tvoj otac je uglavnom bio usredsređen na čaše, bokale i činije, zar ne?“

Orsola klimnu glavom.

„Zašto ne biste pravili više vrsta čaša? Ljupke obične čaše koje šegrtri mogu da naprave. Tanjire. Poslužavnike. Jednostavne komade, ne previše ukrašene. Možda će u tome Marko biti bolji. Ili Đakomo ume da ih napravi, ali nije imao prilike da to pokaže. Moraju da sednu i dokuče šta mogu dobro da prave, a ne samo da rade isto što je radio njihov otac. Svaki staklar je drugačiji, baš kao što svaki pevač zvuči drugačije, kao što se testenina svake domaćice razlikuje od ostalih. Paolo, kalfa tvog oca, radi izvrsno. Poučite ih, mada neće rukovoditi radionicom jer nije Roso. No moraju da odluče brzo, pre nego što izgube Klingenbergovu naklonost. On će uskoro početi da daje porudžbine drugima.“

Bio je to razborit savet, ali mogli su da ga dobiju od bilo koga, a Laura Roso, pa čak i Marko, sami bi s vremenom došli do istog zaključka.

„Još nešto: perle.“

„Perle?“ Rosovi nikad nisu proizvodili perle. Bile su jeftine, neugledne i donosile su malu zaradu; radnici su ih pravili u